

текста, јунаци су лишени карактеристика своје матичне културе, а имаголошке представе о Другом успостављају се једино на основу разлика у порнографским садржајима као облицима водећих сексуалних дискурса појединачних култура. Дистопијска слика друштва има наднационални, универзални карактер, сублимисан у застрашујућој реченици којом се роман завршава: „Свет је ионако само велико, шупље црево.” Николинова проза захтева читаоца сличног главном јунаку овог романа – бескомпромисног естету, кога, пре свега, узбуђују језик и најсофистициранији облици интелектуалног хумора уткани у његово сложено ткиво; читаоца довољно храброг да одбаци све моралистичке предрасуде и закорачи ка најинтимнијим и најосетљивијим пределима људске душе.

Исидора БОБИЋ

НИКАД НЕ ПАДАМО ДВАПУТ У ИСТУ ПРОВАЛИЈУ

Ерик Вијар, *Дневни ред*, превела с француског Мелита Лого Милутиновић, Академска књига, Нови Сад 2018

Стигавши у трећу деценију двадесет и првог века, савремени читалац може да о савременој књижевности закључи неколико ствари – било да се ради о тематско-мотивском оквиру који се с времена на време обнавља и враћа на старо, о теоријским поставкама које диктирају путању светске литературе, о поетичким границама које аутори мање или више успешно померају и преиспитују, или пак о ванкњижевним чињеницама које и те како утичу на рецепцију одређених наслова и аутора – и те закључке са већом или мањом дозом убеђења сматра постулатима сопственог погледа на актуелни књижевни израз на глобалном плану. Баш последња од поменутих теза, она која се тиче ванкњижевних фактора који утичу на развој писане речи, неретко има највећу важност или макар најснажнији одјек у јавности, и стога се о њој често говори као о нечему што је примарно у светској књижевности данас. Анегдоте о писцима и њиховом схватању литературе, с једне стране, те признања којима су њихова дела награђена, с друге, формирају укус публике више него квалитет самог текста који је пред њима, и то је једна од највећих трагедија данашњег света (и) књижевности. Међутим, понекад се наиђе и на пример наслова који се оправдано налази у живи јавности јер поседује неоспоран квалитет, а уз то је и постао лауреат једне или више престижних награда, и таква дела посвећени читаоци савремене светске продукције не би смели да пропусте. Једно од управо тих дела јесте и роман *Дневни ред* Ерика Вијара.

Првобитно публикован на француском језику 2017. године и представљен нашим читаоцима у изврсном преводу Мелите Лого Милутиновић наредне године, ово дело спаја неке од најбољих контрадикторности које пружа разиграно поље савремене прозе: невелик обим и вишеструке нивое значења, једноставну нарацију и симболичку набијеност, један приповедни глас и сложену фокализацију, те историјски значајну тему и алтернативни приступ њој. Одлукама које доноси у наративу Вијар је успео да избегне понављање небројено пута испричане приче – чиме је свом делу обезбедио неопходну јединственост и додатну вредност – али и, што је још битније, да постигне оно што се на први поглед чини немогућим: да проговори о теми о којој сваки читалац зна скоро све што се може знати, и то на иновативан начин. Наиме, *Дневни ред* у ширем смислу тематизује време Другог светског рата, тј. године које му претходе, док се у ужем смислу фокусира на серију несрећних догађаја који омогућавају да се рат догоди и да поприми одлике које је имао. Ова тема спада у ред тзв. великих тема које су до сада привлачиле огроман број писаца и још већи број прозних дела у скоро свим светским књижевностима, укључујући и нашу, и стога је, уместо одласка у понављање и рекапитулацију, неопходно пронаћи нови угао, приступ или став о тој теми. (Узгред, сетимо се, рецимо, романа *Велики рај*, *Лаџер* и *Лузитанија*, који су обрадили тему Првог светског рата из различитих ракурса, доказујући вишеструке могућности погледа на ову тему и однос који одабир угла из ког се она посматра образује са квалитетом самог дела.) Ипак, одлазећи тек неколико година уназад и започињући свој роман 1933. уместо 1939. године, аутор враћа читаоце на догађаје који се могу означити као прави почетак Другог светског рата, односно на појединце и њихова дела која су покренула ратну машинерију.

Почетак и крај *Дневног реда*, па чак и његов наслов, ослањају се на тајни састанак који је фебруара 1933. организован између врха немачких нациста, које представљају нико други до Хитлер и Геринг, те групе од двадесет и четири немачка привредника који управљају највећим националним компанијама и корпорацијама и, протежући свој утицај од рударске до аутомобилске и технолошке индустрије, заправо управљају капиталом који покреће целу земљу. У тренуцима када Немачка и даље пати због пораза у Првом светском рату, финансијских и симболичких губитака који проистичу из њега, Нацистичка партија покушава да врати земљу на пут окупације прво слабијих и мањих земаља у окружењу, а после и целог света, али наилази на проблем финансирања својих мегаломанских замисли. У том тренутку на сцену, и у Вијаров роман, ступају поменути индустријалци који дају огроман капитал Хитлеру у жељи да докажу своју верност домовини и путу који је пред њом. Након тога наступају мрачне године које данашња публика махом познаје довољно да се над њима згрози, чега је, наравно, свестан и сам аутор, али оно што

он зна, а публика махом не, јесте чињеница којом кулминира његов роман: иза те финансијске помоћи крије се споразум Хитлера и индустријалаца, по којем он добија новац за покорвање света, а они бесплатну радну снагу из покорених земаља која до њихових фабрика стиже директно из концентрационих логора. Управо то сазнање, да су привредни магнати мењали немачке марке за ненемачке логораше, у сржи је овог романа, и представља одговор на питање зашто је он успео да се наметне у корпусу савремене прозе која тематизује Други светски рат.

Сем ове тематске равни, која отвара и затвара роман у уводном и закључном поглављу, Вијар разматра и неколико других историјских факата који доводе до коначног јачања Нацистичке партије и покрећу догађаје који кулминирају 1. септембра 1939. године. Пре свега, ради се о припајању Аустрије Немачкој, а овај анексиони догађај, који се одиграо у марту 1938, има двоструки значај у *Дневном реду*. Пре свега, он је директна последица поменутог састанка Хитлера и немачких индустријалаца, тј. демонстрација нацистичке силе и махнитости, али је и увод у ратна збивања која су настала у годинама које следе. Ово припајање је стога значајно на више нивоа, и доказује да је Вијарова основна теза у роману заправо хипотетичког карактера – шта би било кад би било. Да немачки привредници нису финансирали нацисте, Хитлер не би био у могућности да оствари своје планове, а да се то није десило, он се никада не би одлучио да на безобзиран и охол начин заузме Аустрију, а да се *и*о није десило, милиони жртава Другог светског рата не би изгубили животе. Међутим, новац је јача валута од живота, и стога је периодом од 1939. до 1945. владао рат, а не мир. Анализирајући сваки појединачни корак Аншлуса, аутор доказује немоћ појединца који се бори не само против на сваки могући начин доминантније јединке већ и против целе једне ратне машинерије спремне да прегази свакога ко се усуди да јој стане на пут. Од канцелара Шушнига, преко председника Микласа, све до обичног народа Линца, Беча и осталих градова, сваки грађанин Аустрије доживео је понижење и осетио агресију Немаца, али није свако од њих реаговао на исти начин. Вијар описује одушевљење Аустријанаца који очекују Хитлеров долазак – и истовремено даје контрапункт у виду кварова које је Вермахт претрпео по преласку немачко-аустријске границе – и непрестано потенцира њихово незнање и неупућеност у догађаје који се одвијају пред њиховим очима. Он то ради на суптилан али упечатљив начин, мапирајући ситна разочарања аустријског народа оним што се дешава око њих, али и наводећи примере самоубиства бечких Јевреја након агресије која наступа над њима у првим данима након Аншлуса. Цело једно поглавље посвећено је овим суицидима и људима који се одлучују за такав потез, свесни да ће се све оно што се у тим тренуцима догађало другим Јеврејима врло брзо десити и њима. Но, Вијар не пропушта прилику да нотира да ове смрти нису самоубиства у класичном

смислу речи – „Њихова смрт не може се поистоветити с тајновитом приповести о њиховим личним несрећама. Не може се чак рећи ни да су изабрали да умру достојанствено. Не. Није њих разорио неки унутрашњи очај. Њихов бол је заједничка ствар. А њихово самоубиство злочин неког другог” – већ се ради о једној новој врсти злочина за који су криви сви до сада поменути, од Микласа и Шушнига до Хитлера, Геринга и немачких привредника.

Најзад, овим се долази и до највеће вредности романа *Дневни ред*. Иако се чини да је у питању приповедање о великој теми из *off*-а и тражење новог угла да би се рекле исте ствари, не ради се само о томе. Тај оквир познат нам је одавно – један од успелијих примера је и роман *Остаци дана* Казуа Ишигура из 1989. године који говори о сличним темама фокусирајући се на британски удео у Другом светском рату – али приступ за који се Вијар одлучује заиста доказује његову иновативност. Овај аутор се не либи да проговори из свог текста, да пређе из документаристике и историјске грађе у фикцију – ипак поднаслов овог романа јесте „хроника” – да би се обратио читаоцима, да их подсети на неке чињенице које су им већ познате или да их упозна са нечим за шта претпоставља да не знају, па чак ни да се критички одреди и према темама које обрађује и према знању читалаца о тим темама. Он упорно истиче да су нацисти били и остали чопор разбојника, да су Хитлер и Геринг болесни умови који су разорили свет, да су аустријски званичници бескичмењаци јер су предали земљу окупатору, да је њихов народ група залуђеника и антисемита, те да двадесет и четворица немачких индустријалаца нису ништа друго до модерни робовласници и експлоататори. Његов наратор критикује, подбада, псује, свађа се и бесни на исти начин као што и сваки појединац здравог разума осећа бес приликом помињања гнусних ратних година које су промениле свет. Он критикује и Британце – Кадогана, Чемберлена и Черчила, између осталих, јер су и они посредно криви за неадекватну реакцију на Аншлус – али и данашњи свет у којем се екстремне групације, покрети и партије све учесталије јављају широм света, претећи да понове сценарио из тридесетих година XX века. Он опомиње и алудира на све грешке које су довеле до милионских жртава – „Никад не падамо двапут у исту провалију. Али увек падамо на исти начин, смешни и у исти мах преплашени. А тако бисмо волели да више не падамо, зато се опиремо, урламо” – али није убеђен да се оне неће поновити, и због тога његов наратив није ретроспектива прошлости, већ упозорење на будућност.

Сем новог погледа на свет пре ратне катастрофе, једна од највећих препорука за ово дело јесте и Гонкурова награда којом је овенчано и која доказује његову позитивну рецепцију код француске критике и публике. *Дневни ред* је наишао на такву реакцију и у другим земљама, а коментари читалаца већином су исти, што додатно потцртава став савременог

човека о злочинима Другог светског рата. Нажалост, књижевност и стварни живот су две различите ствари, и само зато што роман Ерика Вијара проговара против рађања новог Зла не значи да ће нас оно, на овај или онај начин, заиста и заобићи.

Др Драган Б. БАБИЋ
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Докторске студије
draganb.com@gmail.com

КРИТИКА И АПОКРИПТИКА

Александар Јерков, *Тајна Европe и српска књижевност*, Филолошки факултет у Београду, Београд 2015

„Толико је писац ових редова могао, па опет имам снажан, неодољив утисак да се ни то мало неће ни чути ни разумети, ни прочитати ни коментарисати.”

А. Јерков

Књига *Тајна Европe и српска књижевност*, први наставак „књиге нулте” *Европe и књижевна исјина* у склопу теоријског циклуса *Смисао (књижевне) имагинације* Александра Јеркова, дијели судбину своје претходнице. (О тој књизи аутор ових редова писао је у јунској свесци *Летњојиса Мајнице српске* за 2018. г.) Студија је потпуно прошла испод (мета)критичких радара, остајући притом и једва доступна заинтересованој јавности подједнако у библиотекама и у књижарама. Ријеч је о готово фантомским насловима, за које и добри познаваоци домаћих књижевних и књижевнотеоријских прилика неријетко поставе питање „Зар те књиге заиста постоје?” Те књиге постоје и према најави на њиховим корицама очекују се још најмање два наставка, који ће, по свој прилици исцрпно, али у некој врсти (самоизабране?) илегалe граду и свијету обзнанити мишљење угледног професора на његову очигледно опсесивну тему: питање судбине Европе и мјеста српске културе и књижевности у њеној вишеструко неизвјесној будућности.

Тајну Европe и српску књижевност чине три раније публиковане студије („три тајне Европе”) у зборнику *Српски језик, књижевност и култура у процесу евроинтеграција* (2014), прештампане уз одређене измјене и допуне и уз једно дописано поглавље под насловом „Последња